

jedan od suosnivača Dubrovačkih ljetnih igara.

Treći odlazak Božene Begović iz Dubrovnika, početkom 1929., bio je pak definitivn, iako mu se do majčine smrti redovito vraćala na odmor, kao što je to i posvjedočila u jednom intervjuu iz 1934. Osim obiteljskih sjećanja (u Cavtatu i Dubrovniku žive njezine nećakinje), dubrovačke uspomene na Boženu Begović danas su gotovo posve izbljedjele. Skriveno su u nekom teškom vidljivom fundusu sjećanja, baš kao i *Glava djevojčice*, brončana skulptura Ivana Meštrovića iz 1904., pohranjena u Umjetničkoj galeriji Dubrovnik, kojoj ju je svojedobno prodao Branko Begović. Meštrovićeva skulptura zapravo je portret trogodišnje Božene Begović, zamišljene djevojčice spuštenog pogleda u kojem kao da se već krije briga pred budućnošću u kojoj će se tako često, kao i Shakespeareova Viola/Cesario, naći „između plime i oseke“, u mističnom međuprostoru između zavodljivosti fikcije i bremena života.

UTJEHA

Proći će, proći –
samo da odem nekud daleko
u jesenska dobra i smirena polja,
da čujem zreli padati kesten
iz zlatnog lišća,
da vidim magle tanke i bijele,
kako sad grle i polja i gore
i zadnje dubine uvala tajnih.

Proći će, proći,
samo da odem nekud daleko!
Da mi se duša napije nade
plavih daljina.

Neka se ruše ljudske nam sreće
klimave kule!
Ostat će uvijek putevi bijeli k obzorju vječnom,
gdje se u zlatu prelijeva sunce
nad novim poljem novog rada.

Sve dok se jednom
negdje daleko
za moje oči
ne ugasi sunce.

1923.

Slavko Batušić

Na pozornici- za pozornicu

TE
M
AT

U svojoj autobiografiji Božena Begović kaže da se namjeravala posvetiti pozornici i glumi, pa je studirala na bečkoj akademiji za glumu; pošto ju je završila nastupala je po kazalištima u Beču i Steyeru. U tom razdoblju, oko 1920., nastalo je prvo njezino dramsko djelo na njemačkom jeziku „Der Tod des Achilles“ (*Smrt Ahila*), o kojemu u „Südslawische Studien“ piše: „U toj drami u jambima u klasičnom stilu težište radnje leži na unutaršnjim doživljajima Ahila, u njegovim duševnim borbama, u njegovom doživljaju prijateljstva spram Patrokla. To nije historijska drama junaka u uobičajenom smislu, nego dramska pjesan o problemu: kako se odnosi čovjek akcije, junak, prema smrti tj. prema pasivitetu.“

Prva njena preokupacija nakon povratka u domovinu i opet je teatar: 1922-1923, a zatim i 1924-1926, ona je u Dubrovniku animator kazališnog života kao organizator, vođa i redatelj amaterske družine u kojoj također glumi i – kako kaže – sama vlastoručno šije kostime. U njezinoj režiji i interpretaciji prikazivani su, između ostalog Shakespeare i Vojnović; ostaje otvoren zadatak za budućeg teatrologa i historičara dubrovačkog teatra, da potanje obradi te amaterske faze, a napose da po sačuvanoj arhivskoj građi rekonstruira repertoar, u kojemu se svakako odrazuju njezin ukus i njezine književno-scenske sklonosti.

Kao glumica započinje zatim svoju umjetničku aktivnost u Zagrebu.

Dne 18. travnja 1923. davala se u Hrvatskom narodnom kazalištu premijera drame Milana Begovića „Svadbena let“; za ovaj komad navedeno je kao indikacija da se zbiva u blizini nekog velegrada, u ambijentu avijatičara, za vrijeme aeronautičkoga natjecanja, - radilo se dakle o „kozmpolitskoj“ drami. Tadašnji intendant Julije Benešić i direktor drame dr Branko Gavella prihvatili su autorov prijedlog, da glavnu žensku ulogu Blanche igra – kao debitantica - njegova kći Božena. Partneri su joj bili Ivo Raić (pilot Pierre), Franjo Sotošek (konstruktor aeroplana), Tito Strozzi (mehaničar), Vika Podgorska (sekretarica), Arnošt

Grund (tvorničar). Na plakatu premijere naveden je kao redatelj Ivo Raić a kao pomoćni redatelj Slavko Batušić. Iako je otad proteklo ravno pola stoljeća, u sjećanju mi je – kao učesniku u realizaciji premijere, za koju sam prisustvovao na svim pokusima – da se Božena Begović svojom prisnom i simpatičnom ličnošću, profesionalnom predanošću i uvjerljivom nadarenošću od prvog maha ravnopravno uklopila u ansambl, što su ga sačinjavali tadašnji prominenti zagrebačke drame.

Novinske kritike bile su prema djelu prilično rezervirane – Milan Begović nije tada uopće bio „u milosti“ zagrebačke štampe – ali općinstvo je komad dobro primilo; autora je na premijeri nekoliko puta izazvalo pred zastor i napunilo još četiri reprize, što je za ono vrijeme značilo pristojan uspjeh. Nastup debitantice bio je ocijenjen jednodušno povoljno.

S. Parmačević pisao je u „Riječi“ (19. IV. 1923.): „Napose treba govoriti o gđici B. B., autorovoj kćerci, koja je kreirala glavnu žensku ulogu Blanche. Svojim slobodnim nastupom na pozornici, simpatičnim organom i dobrom vokalizacijom, ona ima uvjeta da se razvije u dobru glumicu.“

Milutin Nehajev rekao je u „Jutarnjem listu“ (19. IV. 1923.): „Veće imalo je posebno značenje kao i debut autorove kćeri. Gđa B. B. imala je – osobito u gesti i tonu – potpuno uobličiti ‘bijelu princezu’; sigurna a opet naravna kretnja u prva dva čina gotovo je iznenađivala kao i tehnička spremnost. Jak dramski akcent trebao je na koncu više snage, no taj nedostatak je fino procučen mekoća u scenama s Pierreom potpuno kompenzirala.“

Na temelju toga uspjeha Benešić i Gavella su je angažirali kao članicu drame HNK za iduću sezonu 1923. - 1924. U početku nove sezone, u rujnu 1923., interpretirala je u Molièreovoj komediji „Građanin plemić“ ulogu Lucille, kćeri M. Jourdaina, i još neke manje uloge, ali je zbog oboljenja na plućima morala prekinuti angažman i rastati se s pozornicom. Pokušala je još jednom, u Beogradu, nastupivši kao Anđelija u Vojnovićevoj dramskoj pjesni „Smrt majke Jugovića“, ali i to je ostao samo pokušaj. S pozornicom se rastala kao glumica, ali je nastavila za nju intenzivno raditi kao autor.

Prvo njezino djelo za pozornicu bio je scenarij za balet „Faunova noć“, što ga je uglazbio poljski kompozitor Tadeusz Sygietyński, a koji je 1925. izveden u Narodnom gledališću u Ljubljani. Tekst toga djela ne postoji u autoričinoj ostavštini; vjerojatno je sačuvan u Ljubljani u partituri ovog baleta.

Nakon višegodišnjeg razdoblja rada na radiostanici i u književnosti (lirika, proza), kad je nastavila djelatnošću u administraciji Hrvatskog narodnog kazališta, ona piše dvije drame koje su doživjele praižvedbe u Zagrebu. Dne 3. siječnja 1935. prikazivan je prvi put njezin komad u 3 čina „Između jučer i sutra“. U režiji Ka Mesarića igrali su glavne uloge Milica Mihičić, Anka Kernic, Božena Kraljeva, Ervina Dragman, Nađa Grahor, Hinko Nučić, Mato Grković, Vjeko Afrić i Predrag Milanov. O temi komada dao je slijedeću analizu kritičar Josip Horvath („Jutarnji list“, 5. I. 1935.) : „Svaki je mladi naraštaj osjećao i proživljavao dramatičnost raspona između ‘jučer’ i ‘sutra’. Danas je ta dramatičnost zaoštrena, proživljuje je cijeli svijet, jednako generacija ‘jučerašnjih’ kao i generacija ‘današnjih’. Božena Begović nije prva kod nas iznijela taj ‘mal de siècle’ ali od svih svojih idejnih predšasnika donijela ga je moguće najuvjerljivije. U njezinom se komadu čuti iskrena proživljenost, i tu je odlika njezina djela, tajna njegova sinoćnjeg uspjeha. Smisao teatra da bude zrcalo svoga vremena, ostvaren je u Begovićkinom djelu.“ Recezent „Novosti“ (5. I. 1935.): je nakon uvodnih riječi ustvrdio: „Glavno je da izbijaju nesumnjivi tragovi talenta. Bilo je na našoj po-

zornici već podosta premijera i domaćih i stranih, pisanih još muškom rukom, a koji zaostaju za ovim komadom. Za skromnu početnicu to je već samo po sebi uspjeh. Međutim na sinoćnjoj izvedbi jako je padala u oči jedna vrlo povoljna okolnost za autoricu: režijski i glumački predstava je bila izvanredna.“ Uspjeh, što su ga konstatirali kritičari, potvrđuje i činjenica, da je djelo doživjelo 9 izvedaba. Slijedile su iste godine izvedbe u Dubrovniku i Ljubljani.

Drugo scensko djelo Božene Begović „Lampioni“ došlo je prvi put na pozornicu 19. VI. 1937. Interpretirali su ga Nada Babić, Nađa Grahor, Mato Grković, Vjeko Afrić, Rudolf Kukić i Ante Šoljak; režiju je vodio Ka Mesarić, a inscenacija je bila od Ljube Babića. Autorica je komad ironično nazvala „romantična komedija u 5 slika“. Radnja se odigrava u Dubrovniku i Zagrebu, a u njoj su prikazane krize u braku između uglednog odvjetnika Marka i njegove žene Ksenije. Tu je temu autorica realizirala na pozornici u prividno ležernom tonu i očigledno je – ali bez moraliziranja – ironizirala odnose koji su tada vladali u krugovima tzv. građanske elite. Taj se ironičan podtekst osjeća napose u posljednjem prizoru: Ksenija je odbjegli s ljubavnikom, ali muž joj oprašta, tobože jer je ljubi, a zapravo zato što hoće zataškati skandal, koji bi štetio njegovom građanskom ugledu. Komad se dakle završava happy-edom na temelju moralno problematičnoga kompromisa. To je uočio kritičar „Novosti“ (21. VI. 1937.): „Autorica je tu načela jedan vrlo suvremen problem, koji osjetljivo tišti tzv. moderne brakove, gdje se po romanima i filmovima kopira velegradski mondeni život. Muž se tu pojavljuje kao neki akademski obrazovani makro ili svodnik svoje žene – sa cinizmom zamotan u fine fraze o tobožnjoj međusobnoj iskrenosti.“ Nasuprot ovom shvaćanju o nedvosmislenoj tendenciji komada, kritičar „Večeri“ Branimir Gršković (21.VI. 1937.) vidi u njemu nešto drugo – da bude zabavan: „Begovićkin je komad lak, ugodan feljton u scenskom ruhu, koji će zacijelo naći mnogo gledalaca, osobito ženskih, jer u njemu ima topline i srdačnosti za ženske udese... Igllice Begovićkine satire ne bodu nego škakljaju; unatoč tome što su samo feljtonski skicirani, publika je u Begovićkinim akterima osjetila ljude i oduševila se optimizmom, kojim ih je autorica nadahnula.“

Slično se o komadu izrazio i Vladimir Kovačić („Hrvatski dnevnik, 21. VI. 1937.): „Daleko od toga da bi moralizirala ili poučavala, i ukusno – nikad ne prelazeći okvire laganog a katkad i duhovitog dijaloga – Božena Begović je u pet kratkih i kazališno dobro pisanih slika dala prikaz bračne krize... Djelo se gleda sa zanimanjem i ugodno zabavlja.“ O komadu je pisao i tadašnji nestor kazališnih kritičara dr Branimir Livadić („Hrvatska revija“ 1937., str. 432), koji također vidi u djelu određeni kritički stav autoričin: „Božena Begović nenametljivo prosuđuje, kudi i osvjetljava taj život. Lampioni, taj banalni svijećnjak, sa svojim prigušenim svijetlom i sumnjivom dekorativnošću, značajan je rekvizit toga Begovićkinog milieua, milieua o koji se ona svojom dramatikom zadijeva i svojim zapažanjima ga uznemiruje. Ovog puta je smućuje lakoumnost, koja profanira bračni život, proigrava bračnu sreću i upropaštava ljude, čovjeka i ženu. Prikazujući Kseniju, jedan dosta popularan tip sretno udate žene, utvrđuje vrlo dobro, da ta Ksenija i nije po sebi toliko loša, kakvom bi htjela da je drugi drže, upadajući u objesti dokolice u ulogu razvratne žene, demonskog vampira, i pod svaku cijenu neobične pojave. Njezin udes graniči na tragiku, kad zbog tog zapada u bijedu. Dramska koncepcija Begovićkina pokazuje u ‘Lampionima’ znatan napredak. Uspjele prve tri slike zamjeran su teatar.“ U „Morgenblattu“ (22. VI. 1937.) konstatirao je dr Hinko Vinković: „Božena Begović je ovim komadom dokazala svoj apsolutni dramski talent. U dramsko-tehničkom pogledu

on znači velik napredak naspram njezine drame 'Između jučer i sutra', izvedene prije dvije godine. Napose su uspjele prve tri slike, u kojima su pojedini prizori nošeni pravom dramatskom snagom. Treba napose spomenuti, da dijalog teče lako. Komad je bio kod premijere vrlo srdačno primljen."

Djelo je prikazivano u Zagrebu ukupno 9 puta, a uskoro je doživjelo premijeru u Dubrovniku.

Oduševljena poetskim i humanističkim kvalitetama romana švedske spisateljice Selme Lagerlöf „Gösta Berling“, izradila je po njemu dramaturgiju za pozornicu u 12 slika. Ta je dramaturgija izvedena godine 1940. na radiostanici Beograd, a 18. II. 1941. u Narodnom pozorištu u Skopju.

Odmah poslije oslobođenja povjeren joj je u posvemašnjoj obnovi i rekonstrukciji našeg kazališnog života jedan od ključnih zadataka, odgovoran u najvećoj mjeri ali i primjeren njezinoj teatarskoj erudiciji, njezinom stručnom znanju i iskustvu i ispravnosti njezinih idejnih stavova.

U prvoj novoj upravi Hrvatskog narodnog kazališta, kojoj je bio na čelu intendant Ivo Tijardović, Božena Begović je 10. VII. 1945. imenovana direktorom drame. Bila je stavljena pred vrlo težak i kompleksni zadatak, jer je trebalo riješiti pitanja dramskog ansambla i budućeg repertoara drame. Poslije oslobođenja zatečeni ansambl bio je desetkovan: niz najistaknutijih umjetnika bio je prešao u partizane i djelovao širom oslobođenog teritorija, nekolicina je umjetnika palo kao žrtve okupatora ili se nalazilo u tamnicama i logorima. Tome ostatku zagrebačkog dramskog ansambla pridružilo se već u svibnju 1945. članstvo Kazališta narodnog oslobođenja Hrvatske, koje je došlo iz Splita, i tako je amalgamiranjem obaju kolektiva stvoren pomlađeni ansambl, koji je imao biti nosilac posve novoga repertoara. Djela, naime, prikazivana za vrijeme okupacije nisu – osim rijetkih izuzetaka (Držić) – dolazila u obzir, tako da je pred novim direktorom drame u pogledu repertoara stajala potpuna tabula rasa.

Raspolažući temeljitim poznavanjem dramske materije i već dvadesetipetgodišnjim teatarskim iskustvom, Božena Begović se dala punim elanom na rad na obnovi stoljetnih tradicija hrvatske dramske umjetnosti. Koncipirala je vrlo široko zasnovani repertoar, koji je išao počevši od domaćih i svjetskih klasika do tadašnjih suvremenih scenskih autora. Ukupno je u sezoni 1945-46, za njezine direkcije, izvedeno dvadesetak različitih scenskih djela, među kojima nekoliko praižvedaba i premijera, odnosno nanovo uvježbanih repriza, ali u stvari su sve to bile prave premijere, jer su se djela davala u posve novim podjelama uloga, u novim režijama i novim scenskim opremama.

Evo, što je Božena Begović kao direktor drame prikazala novom kazališnom općinstvu u novom vremenu. Napominjemo, da se niz tih predstava davao i za sindikalne podružnice, za tvorničke kolektive, za Narodnu armiju, za studente i škole i dr.

Od domaćih autora prikazivani su Marin Držić („Dundo Maroje“), Mirko Bogović („Matija Gubec), Miroslav Feldman („Iz mraka, drama ranije zabranjena od režimske cenzure“), Jelena Loboda-Zrinjski („Za pravdu“), Branislav Nušić („Narodni poslanik“, „Ožalošćena porodica“), Stevan Sremac („Pop Ćira i pop Spira“), te Batušićeva dramaturgija Steinbeckova romana („Mjesec je zašao“).

Od svjetskih klasika bili su zastupani Shakespeare („San ljetne noći“), Molière („George Dandin“, „Škrtac, Tartuffe“) i Goldoni („Mirandolina“) i ruski klasik realizma Ostrovski („Šuma“). Od novijih i suvremenih pisaca bili su prikazani Čapek („Majka“), Katajev („Očinski dom“), Kornejčuk („Misija Mr. Perkinsa u zemlji boljševika“) i Škvarkin („Tuđe dijete“).

Iscrpljena naporima, uložnim u rješenje izuzetno teških zadataka, napustila je 19. VII 1946. direkciju drame i postavši dramaturg djelovala još iduće četiri sezone kao najbliži suradnik novog direktora Ranka Marinkovića.

Posljednje poglavlje njezine teatarske aktivnosti bilo je posvećeno Pionirskom kazalištu što ga je osnovala i njime upravljala, radeći beskrajnomo ljubavlju i strpljenjem kao redatelj-pedagog sa svojim malim pa i najmanjim „glumcima“.

Za pionire novoga vremena i socijalnog poretka nije pogotovo bilo prikladnoga repertoara. Božena Begović je odlučno otklanjala sentimentalne i već otrcane bajke i kojekakve nevješte „dramaturgije“ priča tobože privlačnih za djecu. Latila se pera, da svojim malim gledaocima pruži na pozornici u lako shvatljivoj formi nove etičke vrednote što danas pokreću čovjeka. Napisala je slijedećih šest komada, koji su svi prikazivani prvi put u Pionirskom kazalištu u Zagrebu:

„Pioniri na ljetovanju“, igrokaz u dva dijela (praižvedba 30. VI. 1948.)

„Zločesti mačak“, prizor za malu djecu (5. IV. 1949.)

„Drug za druga“, komad u 2 slike (29. XI. 1949.)

„Stara vremena“, pantomimske etide. U suradnji s Đurđicom Dević (2. VI. 1950.)

„Zlatna lopta“, muzička pantomima u 3 slike. U suradnji s Đurđicom Dević (31. XII. 1950). Muzika: Kruno Cipci.

„Mali vrtlar“, igra u 1 činu (5. X. 1952.)

Ti su komadi doživjeli u Zagrebu i drugdje stotinjak izvedaba pred tisućama malih pa i najmanjih gledalaca, koji su tu upijali ideje dobrote, plemenitosti i vjere u život, koja je bila i ostala vrhovni svjetao ideal Božene Begović.

Preuzeto iz knjige: „Božena Begović: Stih – proza – teatar, izbor“, Zadruga štampa, Zagreb, 1974., str. 151 -158